

технології, заснованої на компетенціях, у закладах професійно-технічної освіти; технологій підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, здатних працювати в компетентісно орієнтованому освітньому просторі України.

Література

1. Гончаренко С.У. Гуманізація і гуманітаризація освіти / С.У. Гончаренко // Творча особистість у системі неперервної професійної освіти : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (16–17 травня 2000 р.) / за ред. С.О. Сисоєвої, О.Г. Романовського ; Харків. НТУ “ХПІ”. – Х., 2000. – С. 39–42.
2. Краевський В.В. Методология педагогической науки : пособие для науч. работ., учителей, аспирантов, студ. / Володар Викторович Краевский. – М. : Школьная книга, 2001. – 248 с.
3. Новиков А.М. Методология учебной деятельности / А.М. Новиков. – М. : Эгвес, 2005. – 175 с.
4. Сисоєва С.О. Педагогічний експеримент у наукових дослідженнях неперервної професійної освіти : навч.-метод. посіб. / С.О. Сисоєва, Т.Є. Кристопчук. – Луцьк : ВАТ “Волинська обласна друкарня”, 2009. – 458 с.
5. Штульман Э.А. Специфика методического эксперимента / Э.А. Штульман // Советская педагогика. – 1988. – № 3. – С. 61–65.
6. Декларация Европейской Комиссии и министров профессионального образования европейских стран по развитию сотрудничества в области профессионального образования и обучения в Европе, принятая на заседании 29–30 ноября 2002 года в Копенгагене (Копенгагенская декларация) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://official-europass.narod.ru>. – Загол. з екрану. – Мова рос.
7. Конференция в Брюгге “Развитие сотрудничества в области профессионального образования и обучения” [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://official-europass.narod.ru>. – Загол. з екрану. – Мова рос.
8. Лісабонська конвенція 11 квітня 1997 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.insteuro.civicua.org/Bologna_process/dokumenty.htm. – Загол. з екрану. – Мова укр.
9. План заходів щодо розвитку професійної мобільності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://official-europass.narod.ru>. – Загол. з екрану. – Мова укр.
10. Програма економічних реформ на 2010–2014 роки “Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/12323.html>. – Загол. з екрану. – Мова укр.
11. Постанова від 13 квітня 2011 р. № 495 “Про затвердження Державної цільової програми розвитку професійно-технічної освіти на 2011–2015 роки” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=495-2011-%EF>. – Загол. з екрану. – Мова укр.
12. Указ Президента України від 30 вересня 2010 р. № 926/2010 “Про заходи щодо забезпечення пріоритетного розвитку освіти в Україні” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents /12323.html>. – Загол. з екрану. – Мова укр.

КРАВЧЕНКО О.Г.

СУТЬ ПОНЯТТЯ “ПРАВОВА КУЛЬТУРА”

Поняття правової культури належить до дефініцій, які широко використовуються в сучасному науковому й суспільно-політичному дискурсі, але водночас не мають однозначного визначення.

Мета статті – на основі аналізу наукової літератури розглянути суть поняття “правова культура”.

Етимологія поняття “правова культура” пов’язана з галуззю теорії й філософії права, у межах яких увага акцентується, насамперед, на юридичних аспектах цього явища. Зокрема, прихильники найпоширенішого у вітчизняній юриспруденції ідеального підходу до вивчення правової культури розглядають її як досягнутий суспільством у цілому або конкретним суб’єктом певний рівень знань і розуміння права, як ідеальне, інтелектуально-емоційне явище (С. Алексєєв). На інтелектуальному рівні правова культура виражається в правових знаннях; на емоційному – у впевненості в дієвості права і його регулюючих можливостях, повазі до нього [1, с. 134].

Згідно з діяльнісним підходом, правова культура є специфічним способом людського буття у сфері права, створеним людьми методом соціального управління, що полягає в цілеспрямованому впливі на поведінку індивідів з метою досягнення порядку й стабільності в суспільстві (О. Лукашева). Вона розглядається як результат взаємодії суб’єктів, у процесі якої створюються регулюючі еталони поведінки у вигляді правових норм, а її існування – як форма соціальної взаємодії, що відтворює старі й продукує нові еталони правової поведінки [2, с. 28].

З позицій якісного підходу правова культура трактується як зумовлений соціально-економічним і політичним ладом стан правового життя суспільства, що виражається в досягнутому рівні розвитку законодавчої техніки, правової діяльності й правосвідомості суб’єктів (А. Семитко). Правова культура вважається певною якістю функціонування правової системи в цілому і її окремих елементів [3, с. 108–113].

Представники аксіологічного підходу до правової культури розглядають її як систему правових цінностей, що створюються, реалізуються і передаються у процесі спільної діяльності членів суспільства (В. Сальников). У результаті правова культура може визначатися як сукупність усіх компонентів правової дійсності в їх реальному функціонуванні як еталонів діяльності правових суб’єктів: права, правосвідомості, правових відносин, законності й правопорядку, правомірної діяльності суб’єктів [4, с. 152].

Зазначені підходи дають змогу розкрити різні аспекти правової культури, але відрізняється її трактування. Вони не враховують її соціальної зумовленості й мінливості, інтерпретуючи правову культуру у відриві від правового суб’єкта [5, с. 23]. Обмеженість юридичних підходів до правової культури, що фіксують формальну відповідність правової поведінки нормативно-правовим установкам, можна подолати шляхом використання соціологічного аналізу, заснованого на уявленнях про легітимність існуючого порядку.

Рівень правової культури в межах соціологічного підходу визначається ступенем визнання суспільством значущості правових норм, від якої залежить модель правової поведінки особистості. Соціологічний підхід наділяє правову культуру інтегративною функцією, оскільки вона забезпечує включеність суб’єктів у єдину систему соціальної організації й зумовлює координацію дій індивідів і груп, мотивованих міркуваннями значущості

правових приписів. Інтегративна функція правової культури визначає результативність регулятивної й правоохоронної діяльності. Правова культура впорядковує й систематизує практику відносин, що одержує суспільне визнання [6, с. 284].

Однією з найпоширеніших останніми роками є розроблена В. Нерсисянцем лібертарно-юридична концепція права, згідно з якою соціологічне поняття права має спиратися, з одного боку, на його розуміння як рівного заходу волі в суспільних відносинах, а з іншого – на категорію інтересу. Із цих позицій під правом у його соціологічному аспекті розуміється форма здійснення соціальних інтересів за принципом формальної рівності. Соціальні інтереси реалізуються в правовій формі в тому випадку, коли вільне втілення інтересу одного суб'єкта допускає рівний захід волі для інтересу іншого суб'єкта [2, с. 7].

Особливо перспективними є погляди, що сформувалися в межах постнекласичної науки семіотичної концепції культури, у центрі якої – людина із властивою їй винятковою здатністю створювати тексти як цінність взаєморозуміння й взаємодії. З цієї точки зору правову культуру можна визначити як систему, що самоорганізується, створює, зберігає, відтворює і транслює тексти правової дійсності, що мають соціальну значущість. Як можуть виступати власне правові тексти (джерела права), тексти, легітимізовані в минулому як правові (пам'ятники права), акти реалізації суб'єктивних прав і правових обов'язків (вторинні правові тексти), наукові тексти про право (правові концепції), тексти правової ідеології й правової психології тощо. Закладена в текстах правової культури соціально значуща інформація є сукупним, таким, що історично розвивається, досвідом правового спілкування в текстуальній (знаковій) формі переданим наступним поколінням [7, с. 71].

Тексти правової дійсності через свою інтерсуб'єктивність завжди існують як тексти суспільної правосвідомості і можуть мати як позитивне, так і негативне ціннісне значення для суб'єктів. До текстів правової дійсності, що сприймаються суспільною правосвідомістю як негативні цінності, зараховують правопорушні дії суб'єктів, закони, оцінювані як “несправедливі”, тексти правової ідеології, що обґрунтовують переваги певної раси або нації. Текстами правової дійсності, що володіють позитивним ціннісним значенням, є визнані правові тексти (джерела права), тексти панівної в суспільстві правової ідеології, правомірна поведінка суб'єктів [8].

Одним з основних способів аналізу правової культури є структурно-функціональний підхід, що дає змогу виявити й охарактеризувати її структурні елементи і їх функції. Звичайно в структурі правової культури виділяють дві основні сукупності елементів – правова свідомість (правосвідомість) і правова поведінка. Інші автори відносять до структурних елементів правової культури ще й правові установи, що забезпечують правовий контроль, регулювання й виконання права, а також критерії політичної оцінки права й правової поведінки, правову науку. Однак подібний розширювальний підхід призводить до ототожнення правової культури з усією правовою

системою, породжуючи сумніви в доцільності її виділення як особливої категорії, оскільки вона може бути замінена іншими юридичними поняттями.

Найбільш істотну роль дослідники відводять правосвідомості, оскільки саме вона, врешті-решт, і визначає поведінку.

Питання про співвідношення правосвідомості й правової культури викликало певну дискусію в юридичній науці [4]. Деякі автори вважають правову культуру елементом правової свідомості. Однак правову культуру не можна повністю ототожнити з частиною правосвідомості, оскільки вона виражається не лише в ідеалах, а й у правовій взаємодії суб'єктів. Отже, правосвідомість розглядається як одна з форм суспільної свідомості, що відображає ставлення людей до права й виступає регулятором юридично значущої поведінки. Цієї позиції дотримується значна частина дослідників окресленої проблеми.

Різні рівні й форми правосвідомості зумовлені соціальною структурою й мають різне наповнення залежно від соціального суб'єкта: суспільства в цілому, соціальних груп, окремих індивідів. Джерела правосвідомості пов'язані із правовим менталітетом як сукупністю найбільш глибинних, стійких символів, стереотипів, які складаються в процесі правовідносин у межах певної історичної епохи і володіють національно-культурною специфікою. Будучи складним соціокультурним феноменом, правосвідомість виступає специфічним способом духовного освоєння дійсності. Подібне розуміння природи правової свідомості дає змогу переосмислити його сутнісні характеристики.

У правосвідомості виділяють пізнавальні, ціннісні й вольові елементи. До морфологічно-функціональних елементів можна віднести тісно взаємозалежні між собою правову онтологію, правову аксіологію й правову праксеологію. Правова онтологія – це знання про те, що являє собою право взагалі, що включає не лише раціональне, а й ірраціональне, об'єктивне й ціннісне ставлення до правової реальності в цілому й позитивного права зокрема. Саме таке емоційно-ціннісне сприйняття реальності становить зміст правової аксіології, що поділяється на правову ідеологію й правову психологію. Правова ідеологія – систематизоване вираження правових поглядів, принципів, вимог суспільства й окремих соціальних верств. Правова психологія поєднує в собі почуття, настрої, емоції, переживання, волю, совість, інтуїцію. Вона відповідає повсякденному рівню правосвідомості, виникає в результаті повсякденної діяльності окремих людей і соціальних спільнот. Правова праксеологія являє собою сукупність уявлень про шляхи й цінності впливу на правову ситуацію, її необхідним елементом виступають правові установки, під якими розуміються стани схильності суб'єкта до певних правових дій.

Правосвідомість інтегрує в єдине ціле повсякденний, практичний і теоретичний рівні свідомості. До елементів змістово-значеннєвої структури зараховують правові поняття, які є формою раціонального мислення суб'єктів права. До основних правових понять звичайно відносять поняття волі, рівності, справедливості й закону. Поряд з поняттями існують правові

категорії – значеннєві одиниці, у яких правова свідомість стає відносно автономною, самодостатньою. Вони виражають внутрішню структуру правосвідомості й свідчать про її рефлексивну природу.

Якщо поняття й категорії – це рівні раціональної думки, то правові ідеї – такі значеннєві одиниці, в яких синтезовані його раціональний і ірраціональний моменти, поняттєво-категоріальний і почуттєвий шари. В ідеях закладено інтелектуально-духовні основи права, вони утворюють “той значеннєвий каркас, у якому виражається й створюється право [9, с. 119]. Ідеї універсальні й пронизують усе різноманіття соціального життя. У явищах вони з’являються як втілення сутності права, як установки суб’єктів права. Основний зміст правосвідомості визначають ідеї права, закону й порядку.

Логічна структура правової свідомості являє собою сукупність парадигм, що становлять “інтелектуально-духовні матриці” осмислення дійсності, єдність інтелектуального й почуттєвого сприйняття навколишнього світу [10].

Не знаючи основних принципів функціонування й структури правової системи, основ чинного законодавства, громадяни не можуть реалізувати свої права й захистити власні інтереси. Тому необхідним елементом правової культури виступає правова поінформованість – зумовлена особистісним інтересом міра сприйняття й усвідомлення правової інформації, виражена в поняттях, судженнях, уявленнях і поглядах про право, його інститути й установи. Її центральною ланкою є правові знання, рівень яких дає змогу скласти уявлення про ступінь і характер її розвитку, але вона також включає розуміння права й інтерес особистості до права. Однак домінуючу роль у правосвідомості все-таки відіграють правові цінності, визначальні цілі й цінності діяльності, що виступають мотиваційною основою прийняття рішень. У праві як нормативній системі ієрархія цінностей прописана в самих нормах, але в правосвідомості й правовій культурі різних груп правові цінності можуть не збігатися й відхилятися від панівних у суспільстві оцінок [11].

Правова поведінка суб’єктів виявляється як соціально значуща поведінка, підконтрольна їх свідомості й волі, передбачена нормами права й така, що спричиняє певні юридичні наслідки. Вона виявляється лише у сферах, регульованих правом, і тому може бути поділена на два протилежні види – правомірне й неправомірне. Правомірна поведінка передбачається розв’язними нормами, неправомірними – заборонними. Обидва види поведінки раціональні, оскільки заздальгідь застережені встановленими нормами поведінки [12, с. 43].

Правова поведінка тісна пов’язана із правовою поінформованістю, яка забезпечує соціально активну позицію людини в правовій сфері, виступаючи дієвим інструментом реалізації права, способом втілення його приписів у практичні вчинки людей, нарешті, передумовою виховання поваги до закону, формування правового мислення, здатності компетентно судити про всі процеси і явища правового життя. Високий рівень правової

поінформованості особистості виявляється необхідною умовою формування правової держави. Водночас роль правових знань у різних ситуаціях неоднакова. В одних випадках без правових знань людина не зможе виявити правову активність, в інших – правові знання не мають настільки істотного значення. Однак за всіх умов вони необхідні для правової діяльності особистості, її прилучення до правового життя суспільства.

Висновки. Отже, у статті розглянуто сутність поняття “правова культура”, виокремлено й охарактеризовано його складові.

Література

1. Алексеев С.С. Теория права / С.С. Алексеев. – М. : Бек, 1995. – 320 с.
2. Право и культура. – М., 2002. – С. 7–28.
3. Семитко А.П. Русская правовая культура: мифологические и социально-экономические истоки и предпосылки / А.П. Семитко // Государство и право. – 1992. – № 10. – С. 108–113.
4. Сальников В.П. Правовая культура: проблемы формирования гражданского общества и правового государства / В.П. Сальников // Демократия и законность. – Самара, 1991. – С. 152.
5. Правовая культура и ее роль в становлении правового государства : ученые записки. – Ростов н/Д., 2003. – Вып. 1. – 200 с.
6. Тощенко Ж.Т. Социология / Ж.Т. Тощенко. – М., 1998. – С. 284.
7. Смоленский М.Б. Методологические аспекты изучения правовой культуры / М.Б. Смоленский // Известия вузов. Северо-Кавказский регион. – 2003. – № 1. – С. 71–78.
8. Смоленский М.Б. Гражданское общество в контексте формирования правовой культуры в России / М.Б. Смоленский. – Ростов н/Д. : РГПУ, 2001. – С. 24.
9. Малахов В.Л. Философия права / В.Л. Малахов. – М., 2002. – С. 119.
10. Овчинников А.И. Правовое мышление: теоретико-методологический анализ / А.И. Овчинников. – Ростов н/Д. : РГУ, 2003. – 341 с.
11. Поляков А.В. Общая теория права / А.В. Поляков. – СПб., 2001. – С. 46.
12. Сазанов О.В. К определению понятия правовой культуры / О.В. Сазанов // Рубикон : сб. молодых ученых РГУ. – Ростов н/Д., 2005. – № 37. – С. 43.

КРАМАРЕНКО А.М.

ЗМІСТ ОСВІТНІХ ЦІННОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Учитель – центральна фігура суспільних перетворень. Від його соціальної позиції, ціннісно-цільових установок залежать результати професійної діяльності.

Проте, як зазначає С. Безбородих, сучасна вища школа не реалізує в системній цілісності проблему формування ціннісних орієнтацій майбутнього фахівця початкової освіти. У структурі професійно-педагогічної підготовки вчителя, як вказує дослідник, цінності займають особливе місце, будучи основою, на яку спираються всі інші компоненти системи. Цінності тут – це духовні феномени, що мають особистісний сенс і виступають орієнтирами людської поведінки та формування життєвих і професійних установок студентів, майбутніх учителів [3, с. 124].